

Hapsedilmeye ilişkin CPT standartlarındaki gelişmeler

*11. Genel Rapor'dan Alıntı,
2001 de yayınlanmıştır*

Personel-Mahkum İlişkileri

26. İnsani bir cezaevi sisteminin temel taşı, mahkumlarla ilişkilerinde doğru yaklaşımın ne olması gerektiğini bilen, işini sadece bir görev değil meslek olarak gören, iyi seçilmiş ve eğitilmiş cezaevi personeli olmuştur. Mahkumlarla olumlu ilişkiler kurmak, bu mesleğin temel özelliği olarak görülmelidir.

CPT, genellikle personel ve mahkumlar arasındaki ilişkilerin maalesef resmi ve soğuk olduğunu, personelin mahkumlara karşı otoriter bir tutum takındığını ve mahkumlarla sözlü iletişimi işlerinin önemsiz bir boyutu olarak gördüklerini gözlemlemektedir. CPT'nin sık sık şahit olduğu şu uygulamalar söz konusu yaklaşımın göstergesidir: mahkumların cezaevi personelinin onlarla ilgilenmesini veya ziyaretçilerin geçmesini beklerken, yüzleri duvara dönük olarak ayakta durmasını zorunlu kılmak; mahkumların tesis içinde dolaşırken başları öne eğilmiş ve ellerini arkalarında kavuşturmuş olarak dolaşmalarını şart koşmak; nezaret personelinin coplarını görülür ve hatta tahrik edici biçimde taşımaları. Bu tür uygulamalar güvenlik açısından gereksizdir ve personel ve mahkumlar arasında olumlu ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmamaktadır.

Cezaevi personelinin gerçekten profesyonelce davranması için, bir yandan güvenlik ve iç düzen konularına dikkat ederken, diğer yandan mahkumlarla ilişkilerinde ölçülü ve insani bir biçimde davranmaları gerekir. Bu bağlamda, personelin mahkumların iyi davranmaya hazır olduğu konusunda makul bir güven duyması ve bu yönde beklentileri olması cezaevi yönetimi tarafından desteklenmelidir. Cezaevi personeli ve mahkumlar arasında yapıcı ve olumlu ilişkilerin oluşması, sadece kötü muamele riskini azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda kontrol ve güvenliği de artıracaktır. Bunun sonucu cezaevi personelinin işi de daha tatminkar hale gelecektir.

Personel ve mahkumlar arasında olumlu ilişkiler kurulması, gözaltı bölgelerinde ve mahkum faaliyetleri için kullanılan tesislerde her zaman yeterli sayıda personelin mevcut bulunmasıyla da doğrudan ilişkilidir. CPT heyetleri, genelde durumun böyle olmadığını görmektedir. Genel olarak personel sayısının düşük olması ve/veya mahkumlarla doğrudan temas kurma imkanlarını azaltan personel sistemleri, olumlu ilişkiler kurulmasını kesinlikle engellemektedir; ayrıca genel olarak hem personel, hem de mahkumlar için daha güvensiz bir ortam oluşmasına neden olmaktadır.

Personel sayısının yetersiz olduğu durumlarda, söz konusu kurumda temel güvenlik ve yönetim düzeyinin tutturulabilmesi için oldukça fazla mesai yapılması gerekebileceği de unutulmamalıdır. Bunun sonucu olarak personelin stres düzeyi aşırı artabilir ve personel gereğinden hızlı yorulabilir, bu durum da herhangi bir cezaevi ortamında zaten bulunan gerilimi artırabilir.

Tutuklular arası şiddet

27. Gözetim personelinin sorumlu oldukları kişilere borçlu oldukları bakım sorumluluğu içinde, onları kendilerine zarar vermek isteyen diğer mahkumlara karşı korumak da vardır. Aslında, tutuklular arasında şiddet olayları bütün cezaevi sistemlerinde sıklıkla görülen olaylardır; bunlar arasında, basit taciz türlerinden açıkça gözdağı vermeye ve ciddi fiziki saldırılara kadar çok geniş yelpazedeki olaylar bulunabilir.

Tutuklular arası şiddet olaylarıyla başa çıkabilmeleri için, cezaevi personelinin personel kademeleri de dahil olmak üzere, yetkilerini ve gözetim görevlerini uygun bir şekilde yerine getirebilecekleri şekilde yerleştirilmeleri gereklidir. Cezaevi personeli herhangi bir sorunla ilgili işaretler konusunda uyanık davranmalı ve gerektiğinde müdahale edebilmek için hem kararlı hem de yeteri kadar eğitilmiş olmalıdır. Personel ve tutuklular arasında olumlu ilişkiler bulunması bu bağlamda belirleyici faktördür; bu da büyük ölçüde personelin uygun kişilerarası iletişim becerilerine sahip olmasına bağlıdır. Ayrıca yönetimin de yetkilerini kullanmaları konusunda personele tam destek vermeye hazırlıklı olması gereklidir. Karşılaşılan durumun özelliklerine uygun belli güvenlik önlemlerine (etkin arama prosedürleri de dahil olmak üzere) ihtiyaç duyulabilir; ancak bu önlemler yukarıda sözü edilen temel şartları desteklemekten öteye geçemez. Bunlara ek olarak, cezaevi sisteminin tutukluların uygun bir şekilde sınıflandırılması ve dağıtılması konusunu da ele alması gereklidir.

Özellikle cinsel suçlardan hükümlü ya da zanlı tutukluların, diğer tutukluların saldırısına uğrama riski daha fazladır. Bu tür olayların önlenmesi özellikle zordur. Genellikle uygulanan çözüm, bu tür tutukluların diğer cezaevi tutuklularından ayrılmasıdır. Ancak söz konusu tutuklular bu (göreceli) güvenlik için yüksek bir bedel ödeyebilirler, bu kişiler için normal cezaevi düzeninde bulunandan çok daha sınırlı faaliyet programları uygulanabilir. Bir başka yaklaşım, cinsel suçlardan hükümlü ya da zanlı tutukluların sözkonusu cezaevi geneline dağıtılarak yerleştirilmesidir. Bu yaklaşımın başarılı olabilmesi için, bu tür tutukluların sıradan hücre bölümlerine doğru bir şekilde entegre olabilmeleri için gerekli ortam teminat altına alınmalıdır. Özellikle de, cezaevi personeli herhangi bir düşmanlık veya zulüm baş gösterdiğinde bununla kesin biçimde mücadele etme kararlılığında olmalıdır. Üçüncü bir yaklaşım, tutukluların suçlarının ne olduğunu gizlemeye yönelik önlemlerle birlikte başka bir merkeze nakledilmeleri olabilir. Bu politikaların her birinin avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır, CPT bunlardan herhangi birini savunmamaktadır. Hangi politikanın uygulanacağına, her bir durumla ilgili şartlara göre karar verilmelidir.

Cezaevlerinin aşırı kalabalıklaşması

28. Cezaevlerinin aşırı kalabalıklaşması Avrupa çapındaki cezaevi sistemlerinin hepsini etkilemekte ve koşulların iyileştirilmesine yönelik çabaları da sekteye uğratmaktadır. Cezaevlerinin kalabalıklaşmasının olumsuz etkileri, önceki Genel Raporlarda¹ da ele alınmıştır. CPT'nin faaliyet alanı bütün Avrupa kıtasına yayıldığı için, Komite çok yüksek hapsedme oranlarıyla ve dolayısıyla cezaevlerinin aşırı kalabalıklaşması olgusuyla karşılaşmıştır. Bir devletin bu kadar yüksek sayıda vatandaşını hapsedmesi tamamen yüksek suç oranıyla açıklanamaz; bundan emniyet birimleri ve yargının genel yaklaşımının da kısmen sorumlu olması gereklidir.

Böyle durumlarda, cezaevine gittikçe artan oranda para aktarılması çözüm sağlamaz. Bunun yerine, mahkemesi devam eden tutukluluk ve mahkumiyet ile ilgili mevcut yasaların ve uygulamaların ve yürürlükte olan gözetim dışı ceza seçeneklerinin de gözden geçirilmesi gereklidir. Bakanlar Komitesi'nin cezaevlerinin kalabalıklaşması ve cezaevi nüfusundaki enflasyon

¹ 2. Genel Rapor – CPT/Inf (92) 3, 4. paragraf ve 7. Genel Rapor – CPT/Inf (97) 10, 12-15. paragraflar.

konulu, R (99) 22 sayılı Tavsiyesinde ortaya konulan yaklaşım da zaten budur. CPT bu önemli metinde ortaya konulan ilkelerin üye devletler tarafından uygulanacağını ümit etmektedir. Bu tavsiyenin uygulanışı Avrupa Konseyi tarafından yakından takip edilmelidir.

Yüksek kapasiteli koşullar

29. CPT tarafından ziyaret edilen birçok ülkede, özellikle de orta ve doğu Avrupa'da, mahkumlar genellikle her gün kullandıkları, uyuma, yaşama alanları ve sıhhi bölümler gibi imkanların tamamını veya büyük bir bölümünü içeren yüksek kapasiteli koşullarda kalmaktadırlar. CPT'nin kapalı cezaevlerinde bu tür bir yaşama düzenlemesi ilkesine itirazları vardır; zaten yapılan incelemelerde de, tutukluların sözkonusu koşullarda son derece dar ve sağlığa zararlı bir ortamda buldukları görüldükçe bu itirazlar haklı çıkmaktadır. Hiç şüphesiz, kültürel sebepler de dahil olmak üzere belli faktörler, bazı ülkelerde tutuklular için münferit hücreler yerine çoklu yerleşim birimlerinin tercih edilmesini haklı kılabilir. Ancak onlarca tutuklunun aynı koşullarda birlikte yaşadığı ve uyuduğu düzenlemeler lehine söyleyecek çok az şey, aleyhine söyleyebilecek ise çok şey vardır.

Yüksek kapasiteli koşullar, tutukluların günlük hayatlarında mahremiyetinin olmaması anlamına gelir. Bunun dışında, sindirme ve şiddet riski yüksektir. Bu tür düzenlemelerde suçlu alt kültürlerinin oluşması ve suç örgütlerinin tutunması ihtimali yüksektir. Aynı zamanda bu ortamda personel kontrolü de çok zor, hatta imkansız hale gelebilir; cezaevi huzursuzluklarında, dışarıdan gücün kullanıldığı müdahaleler kaçınılmaz olabilir. Bu tür bir düzenlemede, belli tutukluların risk ve ihtiyaçlar doğrultusunda uygun bir şekilde dağıtılması da imkansız olur. Bütün bu sorunlar, kalan tutukluların sayısının makul bir düzeyin üzerine çıkmasıyla daha da artar. Ayrıca böyle durumlarda, lavabo veya tuvalet gibi ortak alanlar üzerine aşırı yük binmesi ve bu kadar insan için yetersiz havalandırma ile birlikte koşullar daha da çekilmez bir hal alır.

Bununla birlikte CPT, yüksek kapasiteli koşullardan daha küçük yaşama birimlerine geçiş sırasında, tutukluların günün belli bir bölümünü kendi yaşama birimleri dışında farklı amaçlara yönelik çeşitli faaliyetlerle uğraşarak geçirmeleri için gerekli önlemlerin de alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Gün ışığı ve temiz havaya erişim

30. CPT sıklıkla metal panjur, kapak ve plaka gibi hücre pencerelerine yerleştirilerek tutukluları gün ışığına erişimden mahrum bırakan ve kaldıkları yere temiz hava girmesini engelleyen araçlarla karşılaşmaktadır. Bunlara özellikle dava-öncesi mahkeme önüne henüz çıkarılmamış tutukluların bulundurulduğu yerlerde rastlanmaktadır. CPT, belli tutuklular açısından hile ve/veya suça yönelik faaliyetlerle ilgili riskin önlenmesine yönelik özel güvenlik önlemlerinin gerekli olabileceğini tamamen kabul etmektedir. Ancak bu tür önlemlerin uygulanması kural değil, istisna olmalıdır. Bunun anlamı şudur: ilgili yetkililer her bir tutuklunun durumunu ayrı ayrı değerlendirerek belli güvenlik önlemlerinin hakikaten gerekli olup olmadığını incelemelidir. Bunun da ötesinde, böyle önlemler gerekli olsa dahi, hiçbir zaman söz konusu tutukluların gün ışığı ve temiz havadan mahrum bırakılması anlamına gelmemelidir. Bunlar her tutuklunun erişme hakkı bulunan yaşamın temel unsurlarıdır. Ayrıca, bu unsurların yokluğu hastalıkların, özellikle de veremin yayılmasına uygun koşullar yaratmaktadır.

CPT, cezaevlerinde uygun yaşama koşullarının sağlanmasının çok maliyetli olabileceğini ve birçok ülkede bunun için ayrılan fonların yetersiz olduğunu kabul etmektedir. Ancak tutukluların kaldığı bölümlerin pencerelerini kapatan araçların kaldırılması (ve gerekli görülen istisnai hallerde uygun tasarıma sahip alternatif güvenlik araçlarının yerleştirilmesi) büyük bir maliyet gerektirmez ve herkes için büyük fayda sağlar.

Bulaşıcı Hastalıklar

31. Bulaşıcı hastalıkların, özellikle de verem, hepatit ve HIV/AIDS'in yayılması birçok Avrupa ülkesinde çok büyük bir kamu sağlığı sorunu haline gelmiştir. Bu hastalıklar bütün toplumu etkilemekle birlikte, belli cezaevi sistemlerinde dramatik bir sorun haline gelmiştir. CPT bazı durumlarda bu sorunlarla mücadele etmek için alınan önlemlerin yetersizliği hakkında ciddi endişelerini ortaya koymak zorunda kalmıştır. Bunun ötesinde, tutukluların bulunduruldukları fiziki ortam bu hastalıkların yayılmasına son derece uygun bulunmuştur.

CPT, günümüzde ziyaret ettiği ülkelerin bir çoğunda olduğu gibi, ekonomik sorunların yaşandığı dönemlerde cezaevleri de dahil olmak üzere her alanda bir takım fedakarlıkların yapılması gerektiğinin bilincindedir. Ancak herhangi bir dönemde yaşanan zorluklar ne olursa olsun, bir kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakmak aynı zamanda önleme, tarama ve tedavi ile ilgili etkin yöntemleri içeren bir bakım sorumluluğunu da beraberinde getirir. Kamu yetkililerinin bu sorumluluğu yerine getirmeleri, sözkonusu bakım yaşamı tehdit eden hastalıkların tedavisini gerektiriyorsa daha da önem kazanmaktadır.

Tarama için güncel yöntemlerin kullanılması, ilaç ve gerekli malzemelerin düzenli olarak temin edilmesi, tutukluların reçete edilen ilaçları doğru dozlarda ve doğru aralıklarla almalarını sağlayacak personelin bulundurulması ve gerektiğinde özel bir beslenme diyetinin sağlanması yukarıda sözü geçen hastalıklarla mücadelede ve sözkonusu tutuklulara uygun bakımı sunmada etkin bir stratejinin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Bunun gibi, bulaşıcı hastalıkları bulunan tutukluların kaldığı yerlerdeki fiziki şartların da sağlıklarında iyileşme sağlamaya yönelik olması gerekmektedir. Buralarda gün ışığı ve havalandırmaya ek olarak, hijyen koşulları uygun olmalı ve fazla kalabalık olmamalıdır.

Ayrıca sözkonusu tutuklular tıbbi ve diğer nedenlerle şart olmadıkça diğer cezaevi nüfusundan ayrılmamalıdır. CPT bu bağlamda, tutukluların sadece HIV pozitif olmaları nedeniyle diğerlerinden ayrılmaları gerektiğine dair tıbbi bir gerekçe bulunmadığını vurgulamak ister.

Bu konulardaki yanlış bilgileri ortadan kaldırmak için, hem tutuklulara hem de cezaevi personeline bulaşıcı hastalıklar konusunda kapsamlı bir eğitim programı sağlanması ulusal yetkililerin görevleri arasındadır. Böyle bir program, bulaşma ve korunma yöntemleri ile yeterli önleyici yöntemlerin uygulanmasını ele almalıdır. Özellikle HIV ve hepatit B/C enfeksiyonunun cinsel temas ve intravenöz uyuşturucu kullanımı ile bulaşma riski üzerinde durulmalı ve vücut sıvılarının HIV ve hepatit virüslerinin taşınmasındaki rolü açıklanmalıdır.

Aynı zamanda herhangi bir tarama testi yapılmadan önce ve testin sonucunun pozitif çıkması halinde uygun bilgilerin ve danışmanlığın verilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Bunun dışında hastaya ait bilgilerin tıbbi mahremiyet çerçevesinde korunması gerektiği açıktır. İlke olarak, bu konuda yapılacak bütün müdahaleler sözkonusu kişilerin bilgilendirilmiş onayına tabi olmalıdır.

Ayrıca, yukarıda söz edilen hastalıkların kontrolünün etkili olabilmesi için bir ülkede bu alanda çalışan bütün bakanlıkların ve kurumların çabalarını ellerinden geldiğince eşgüdümlü hale getirmeleri gereklidir. Bu anlamda CPT, cezaevinden salıvermeyi takiben tedavinin devamının teminat altına alınması gerektiğini vurgular.²

² Aynı zamanda bkz. "Cezaevlerinde sağlık hizmetleri", "bulaşıcı hastalıklar" bölümü

Yüksek güvenli birimler

32. Her ülkede özellikle yüksek güvenlik riski oluşturduğu düşünülen ve özel gözetim şartları gerektiren belli sayıda tutuklu bulunacaktır. Bu tutukluların oluşturduğu düşünülen yüksek risk işledikleri suçlardan, cezaevinde yaşamının sınırlarına gösterdikleri tepkilerden veya psikolojik/psikiyatrik profillerinden kaynaklanabilir. Bu tutuklu grubu bütün cezaevi nüfusunun sadece çok küçük bir bölümünü oluşturur (veya en azından, eğer sınıflandırma sistemi iyi çalışıyorsa, oluşturmalıdır). Ancak, bu tür tutuklularla ilgili olarak alınması gereken olağanüstü önlemler yüzünden insanlık dışı muamele riski arttığından, CPT bu grup ile yakından ilgilenmektedir.

Özellikle yüksek risk oluşturan tutuklular, ağır gözetim durumlarını telafi edecek şekilde, gözetim birimlerinin sınırları içinde nispeten rahat bir programa tabi olmalıdır. Birimdeki diğer tutuklularla biraraya gelebilmeli ve kendilerine faaliyetler konusunda farklı seçenekler sunulmalıdır. Yüksek güvenlik birimlerinde iyi bir iç ortam yaratmak için özel çaba gösterilmelidir. Amaç, personel ve tutuklular arasında olumlu ilişkiler yaratmak olmalıdır. Bu hem birimde kalanların insanca muamele görmesine, hem de etkili kontrol ve emniyetin ve personel güvenliğinin sağlanmasına yarayacaktır.

Yüksek güvenlik biriminde tatminkar bir faaliyet programının bulunması en az normal bölümdeki kadar, hatta daha önemlidir. Böyle bir birimin fanus gibi ortamında yaşamının bir tutuklunun psikolojisi üzerinde yaratacağı olumsuz etkiyi azaltmada bunun önemi büyüktür. Faaliyetler mümkün olduğu kadar çeşitli olmalıdır (eğitim, spor, mesleki değeri olan işler, vs.). Özellikle iş faaliyetleri konusunda, güvenlikle ilgili hususlar nedeniyle normal cezaevi birimlerinde bulunan birçok tür işin burada mümkün olmayacağı açıktır. Ancak bu tutukluların sadece monoton işler yapabileceği anlamına gelmemelidir.

Tutuklular, kendileri ile ilgili riskin gerekli kıldığından daha uzun süre özel bir güvenlik rejimine tabi olmamalıdır. Bunun için, yerleştirme kararlarının düzenli olarak gözden geçirilmesi gereklidir. Bu incelemelerde, böyle bir değerlendirmeyi yapmak üzere özel eğitim almış personel tarafından her bir tutuklunun sürekli olarak değerlendirilmesi yapılmalıdır. Ayrıca tutuklular mümkün olduğunca yerleştirmenin ve gerekirse bu sürenin uzatılmasının nedenleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir. Bu sayede, bu önlemi sorgulamak için çeşitli kanalları etkin olarak kullanmaları sağlanacaktır.

Ömür boyu hapis ve diğer uzun süreli tutuklular

33. Birçok Avrupa ülkesinde ömür boyu hapse mahkum olan ve diğer uzun süreli tutukluların sayısında artış görülmektedir. CPT yaptığı ziyaretlerin bazılarında bu tür tutukluların fiziki koşullar, faaliyetler ve insanlarla temas imkanı açısından durumunun çok olumsuz olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bu tutukluların birçoğu, uzun süreli hapisin olumsuz koşullarını daha da kötüleştiren özel kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Bu tür kısıtlamalara örnek olarak, tutuklunun cezaevi nüfusundan daimi olarak ayrılması, hücrelerinden her çıkarılışında ellerinin kelepçelenmesi, diğer tutuklularla iletişiminin engellenmesi ve ziyaret hakkının sınırlandırılması verilebilir. CPT, tutukluların münferit olarak oluşturdukları (veya oluşturmadıkları) risk dikkate alınmadan aynı tür mahkumiyeti bulunan bütün hükümlülere ayırım yapılmaksızın kısıtlamalar uygulanması için hiç bir gerekçe görememektedir.

Uzun süreli hapisin hükümlüler üzerinde çeşitli sosyallikten uzaklaştırıcı etkileri olabilir. Uzun süreli tutuklular, cezaevinde olmanın yanı sıra, (öz güvenin kaybı ve sosyal becerilerde bozulma da dahil olmak üzere) çeşitli psikolojik hastalıklara sahip olabilir ve sonuçta hemen hepsinin geri döneceği toplumdaki gittikçe daha fazla kopma eğilimleri bulunabilir. CPT'nin

görüşüne göre, uzun süreli mahkumiyetleri bulunan hükümlülerle ilgili uygulamaların, bu etkileri olumlu ve proaktif bir şekilde telafi etmeye yönelik olması gereklidir.

Söz konusu tutukluların farklı yapıda, farklı amaçlara yönelik (mesleki değeri bulunan işler, eğitim, spor, dinlenme/sosyal faaliyetler gibi) çeşitli faaliyetlerden yararlanması sağlanmalıdır. Ayrıca zamanlarını nasıl harcayacakları konusunda belli bir derecede seçim haklarını kullanmalıdırlar, böylece kendilerine özerklik ve kişisel sorumluluk hissi kazandırılmalıdır. Bu kişilerin cezaevinde kaldıkları süreye anlam katacak bazı önlemler de alınmalıdır; özellikle kişiye özel gözetim planları ve uygun psiko-sosyal destek, bu tür hükümlülerin hapis tutuldukları dönemle ilgili sorunların aşılmasını ve zamanı geldiğinde salıverilmeye hazırlanmalarını kolaylaştırır. Bunun da ötesinde, dış dünya ile temaslarını etkin bir biçimde sürdürebildikleri takdirde, cezaevinde uzun süreli kalışın tutuklular üzerinde olumsuz etkileri daha az olacak ve tutuklular salıverme zamanına daha hazırlıklı hale geleceklerdir.